

RELIGIEUZE DIVERSITEIT - een persoonlijk handelingsperspectief

Arie Nico Verheul

oktober 2012

In het spoor van het verhaal van Theo de Wit wil ik paar gedachten met u delen over omgaan met levensbeschouwelijke diversiteit. Daarbij draait het om de woorden vrijheid en waarheid. Over inhoud en betekenis hiervan kunnen we het grondig oneens zijn. Het kan echter geen kwaad ons te bevrijden van enkele mythen die ons hinderen op de weg naar beter begrip en gezond samenleven.

DE MYTHE VAN HET RELIGIEUS GEWELD

Seculiere en religieuze levensovertuigingen kunnen beide ontsporen. Om te voorkomen dat men elkaar de hersens inslaat worden er afspraken gemaakt. Toch wordt de negatieve rol van religie nogal eens overdreven. William Cavanaugh schreef daarover een boeiende studie met de titel *'The myth of religious violence'*. De mythe van religieus geweld houdt in dat religie iets is van alle tijden en plaatsen, en altijd en overal neigt naar absolutisme, onenigheid en irrationaliteit. Religie moet daarom ver gehouden worden van seculiere zaken als de politiek - omwille van de lieve vrede.

Het boek van Cavanaugh biedt een hernieuwde blik op de zogenaamde Europese godsdienstoorlogen. Wat gebeurde hier eigenlijk? Machtsbeluste katholieken tegenover fanatieke protestanten? Er zijn zoveel gebeurtenissen die niet in dit beeld passen. waar katholieken en protestanten samen ten strijde trokken bijvoorbeeld. Intensieve verzoeningspogingen. Protestanten die hoge posities bekleedden aan katholieke hoven en omgekeerd. En de legers bestonden uit soldaat-werknemers, die zich lieten inhuren voor wie het best betaalde. Een riskant beroep, maar je moet toch wat...

Religie, bedoelt Cavanaugh, is helemaal geen universeel onhistorisch verschijnsel. Wat religie wordt genoemd en wat seculier is een exacte weerspiegeling van de machtsverhoudingen. De mythe van het religieus geweld creëert en marginaliseert een 'religieus tegenover'. Het geldt in het westen intern als onderstreping van de triomf van de staat tegenover de kerk. Een staat die het alleenrecht heeft over zijn burgers als het gaat om hun leven en dat van anderen. Naar buiten sterkt de mythe van het religieus geweld de superioriteit van de seculiere westerse sociale orde boven die van moslims in het bijzonder. Ik denk aan de oorlog in Irak, met de leugens van Blair, en aan wat zich afspeelt in Afghanistan. De natiestaat wil doen geloven dat ze in dienst staat van de vrede, waar godsdienst in dienst staat van geweld. Kortom: de mythe van het religieus geweld staat in het kader van de heiligverklaring van de nationale staat.

DE MYTHE VAN DE SCHEIDBAARHEID VAN KERK EN STAAT, GELOOF EN SAMENLEVING

Te pas en te onpas gebruikt men het begrip 'scheiding van kerk en staat'. Ik spreek niet over *scheiding*, maar *scheidbaarheid* van kerk en staat, geloof en samenleving – en zou dat ook een mythe willen noemen. Alsof er zoiets is als zuivere religie, en zuivere politiek....

Wat er in ieder geval wel is, in allerlei vorm en steeds is geweest – is Secularisme: het streven religie te vrijwaren van corruptie door de door de politiek en omgekeerd: voorkomen dat de politiek volledig door de religie wordt beheerst. Het onderscheid tussen '*sacred*' en '*secular*' heeft in West-

Europa het ontstaan van een heel specifieke sociale identiteit mogelijk gemaakt: de moderne natiestaat. Theo de Wit heeft duidelijk gemaakt dat dit niet zonder slag of stoot is gegaan.

Secularisatie is een begrip met een gelaagde geschiedenis, verbonden met vooronderstellingen over moderniteit, democratie, en opvattingen over mensenrechten. Het is ook – en daarvoor wilde ik even de aandacht vragen - een typisch Europees fenomeen. Europa is zo geconstrueerd dat bijvoorbeeld moslims er moeilijk in passen. Ze zijn zowel in- als uitgesloten op een bijzonder manier. Dat heeft minder te maken met ‘fundamentalistisch geloof’ dan met de Europese opvattingen over cultuur, beschaving, de seculiere staat... Vandaag laat zich de vraag stellen: waar staat Europa eigenlijk voor? We hebben een rijke, tastbare, uitvoering beschreven geschiedenis. Maar hoe ziet de toekomst eruit?

LEREN OMGAAN MET DIVERSITEIT

Hoe houden we de boel bij elkaar?

Daarbij is vandaag vooral de vraag hoe kun je een gemeenschap kunt vormgeven, motiveren en mobiliseren zonder religieuze dimensie of fundering. Alain de Botton voert in zijn boek ‘Religie voor atheïsten’ een pleidooi om geloof te ontdoen van allerlei ballast. Wat je overhoudt is een ethische kern... een recycling van religie om ook een seculiere staat van moreel cement te voorzien. Niet nieuw. Je vindt de gedachte al bij Rousseau, die aan het eind van zijn boek ‘Le contrat social’ een hoofdstuk wijt aan wat hij noemt de ‘religion civile’. De religie eruit gegooid door de voordeur – komt door de achterdeur weer naar binnen. Religie is aan de kant geschoven, maar tegelijk missen we haar en willen we haar terug. Maar op onze eigen seculiere voorwaarden. Hoe groot de verwarring kan zijn zie je in D’66.... (naamsverandering van het blog). Overigens is de discussie naar de fundering van de publieke moraal in alle heftigheid al gevoerd (n.a.v. Bolkesteins uitlatingen: Het debat over de moraal.....)

grenzen aan de vrijheid

De apostel Paulus wist het al, en hield het de zelfbewuste inwoners van Korinthe voor: ‘Alles mag, maar niet alles is nuttig’ en: ‘Alles mag – maar niet alles is constructief’. Je eigen opvattingen op de troon zetten en je eigen wil in alles doorzetten getuigt niet van wijsheid. De wijze is vrij – omdat hij ervoor kiest het goede te doen. Dit inhoudelijke en positieve vrijheidsbegrip heeft in het westers denken, niet in de laatste door de bijdrage van Kant, een vaste plek gekregen. Vrijheid is altijd: vrijheid onder een morele wet. Het is goed dit in het achterhoofd te houden wanneer er pleidooien worden gehouden voor de vrijheid van meningsuiting. Zeker – alles mag gezegd worden. Maar is het ook nuttig en nodig? Wat zegt het over jou wanneer je er vreugde in scheidt anderen te vernederen of te kwetsen? Waar ik voor pleit is dat we weer leren onszelf een beetje te beheersen. Dat zou het maatschappelijk klimaat wat minder guur kunnen maken.

waarheid als contingentie

Naast de zelfbeheersing die verstandige mensen kunnen en willen opbrengen is er nog een tweede notie die veel zou kunnen bijdragen aan een goed verstaan en omgaan met elkaar. Ik steun daarbij op Isaiah Berlin en zijn geschrift ‘twee opvattingen van vrijheid’ en Richard Rorty, en citeer: ‘Besef hebben van de *betrekkelijke* geldigheid van je overtuigingen en er niettemin onwrikbaar voor staan, dat is wat een beschaafd mens onderscheidt van een barbaar’. Berlin is een krachtig verdediger van het westers pluralisme. Rorty wijst erop dat we niet veel verder komen binnen de vocabulaires

waarover we beschikken dan te constateren dat er alleen absolute geldigheid schuilt in uitspraken waar we niet warm of koud van worden, wiskundige formules etc. Maar alles wat er voor ons toe doet krijgt een plaats binnen een taalspel. Rorty gebruikt voor de betrekkelijkheid van onze overtuigingen het begrip contingentie; filosofisch jargon voor iets dat ook anders kan zijn, het tegenovergestelde van iets dat noodzakelijk is. En wat hij wil zeggen is dat dit voor al onze opvattingen geldt. De werkelijkheid bevat geen waarheid. Alleen zinnen kunnen waar zijn of niet; en dat hangt voornamelijk af van hun samenhang met andere zinnen. Zo ontstaat er dus een hele vocabulaire die onze werkelijkheid beschrijft. Mensen zijn constant bezig met het herformuleren van hun ervaringen en de wereld om hen heen. En iedere herschrijving kun je zien als gereedschap voor een bepaalde taak. Er is geen perspectief mogelijk waarmee we boven andere perspectieven in de werkelijkheid uitstijgen en van waarvan uit we kunnen beoordelen welk perspectief de juiste of ware is. Dat dit niet tot relativisme hoeft te leiden heb ik hierboven geprobeerd duidelijk te maken. Wel geeft je elkaar de ruimte. In waardering van de waarheid die doorklinkt in de woorden van anderen - zonder de illusie te koesteren dat je het 'eigenlijk' fundamenteel met elkaar eens bent of je er tot het uiterste toe zou moeten inspannen om het eens te worden.

SLOT

'Zonder wij gaat het niet! beweert Pauls Scheffer in zijn boek land van aankomst. Of dit de bedenkers van het concept 'Nieuwwij' heeft geïnspireerd weet ik niet. Maar het is zeker geen slecht idee. Het is mogelijk en nuttig elkaar te verstaan – juist omdat niemand de waarheid in pacht heeft. Daarom is het nodig naar verhalen, ervaringen van anderen te luisteren. Ik maak het tenslotte concreet door te wijzen op een maatschappelijk initiatief als de 'Dag van de dialoog' die in meer dan 80 steden in Nederland mensen met elkaar in contact brengt. Hier in Utrecht zullen we zestig dialoogbegeleiders trainen, die op allerlei locaties met mensen in gesprek gaan, van de hal van het stadhuis tot de huiskamer van Truus, Seats2meet en Resto van harte, Verpleeghuis en Albert Hein...

Verbazend steeds weer te merken hoe bijzonder mensen dat eigenlijk vinden: binnen samen overeengekomen spelregels met volslagen onbekenden rond de tafel gaan voor een goed gesprek. En ervaringen delen die werkelijk van belang voor je zijn. Waarbij je grondig van mening mag verschillen, terwijl je tegelijk groeit in respect en begrip voor de ander – in zijn of haar anders zijn.

Zoals in de Koran geschreven staat, Sura,5 48: *'En zo Allah gewild had , zou Hij ulieden gemaakt hebben tot één gemeente, maar zijn bedoeling is u te beproeven in wat Hij u gegeven heeft. Streeft dan vooraan te zijn in de goede daden.*

Het criterium ligt tenslotte in de praktijk.

Bronnen:

Isaiah Berlin, Twee opvattingen van vrijheid, Boom, Amsterdam 1996

Talal Asad, Formations of the Secular: *Christianity, Islam, Modernity*. Stanford University Press, 2003

Richard Rorty, Contingentie, ironie en solidariteit, Ten Have, 2007

William T. Cavanaugh, The Myth of religious Violence, Oxford University Press, 2009

De Koran, vertaling J.H. Kramers, Elsevier Amsterdam, 1956

Alain de Botton, Religie voor Atheïsten, Atlas-Contact, 2012